

Ruth Lillegraven og den nietzscheanske modernismen

TEKST *Hadle Oftedal Andersen*

I denne artikkelen les eg Ruth Lillegravens diktsamling *Eg er eg er eg er* (2016) med utgangspunkt i den vitalistiske tradisjonen, slik han kjem til uttrykk i Friedrich Nietzsches filosofiske skrifter og hos nordiske forfatarar som har late seg inspirera av desse. Lillegravens dikt tar utgangspunkt i tradisjonen, men oppdaterer posisjonane derifrå gjennom ei kvardagsleggjering av det som ein gong var heroisk-tragiske positurar.

Ruth Lillegraven debuterte i 2005 med *Store stygge dikt*, ei diktsamling som vel nærmast må lesast som eit generasjonsskrift for dei såkalla senåringane, det vil seia folk som lever som om dei er tenåringsar, sjølv om dei er i midten av 20-åra og vel så det. Først i 2011 kom dei to neste bøkene, ein roman for vaksne (*Mellom oss*) og ei biletbok for barn (*Mari og Magnus flyttar inn*). Dei neste åtte åra gjeve Lillegraven ut elleve bøker til. Tre av desse er diktsamlingar med fokus på det ein forsøksvis kan samla under nemninga sosialhistorie, til dømes ei jente som veks opp som psykiatrisk pasient på 1950-talet, i *Manilahallen* (2014), og ein odelsgut på 1800-talet som blir sjuk og ikkje kan driva garden vidare, i *Sigd* (2016). Eit anna hovudspor er dei fire biletbøkene for heilt små barn, om Mari og Magnus (2011-2014). Desse bøkene kjem ut på eit anna forlag enn vaksnebøkene. Det same gjeld for dei to diktsamlingane for barn i skulealder ho har følgd opp denne delen av forfattarskapen med, *Eg er eg er eg er* (2016) og *Skogen den grønne* (2018). Det er den første av desse me skal sjå nærmare på her.

For *Eg er eg er eg er* (2016) har Lillegraven vore nominert til både Bragepris og Kritkarpris, og boka er blitt pensum ved fleire universitet og høøgskular. I denne artikkelen skal me lesa boka som uttrykk for ein bestemt, tidleg-modernistisk poetikk ein gjerne har oversett: *vitalismen*.

Ein slik attbruk av ein modernistisk isme av eldre dato vil ein normalt rekna som uttrykk for ei *postmoderne* haldning til kunsthistoria. I staden for kravet om stadig ny form får ein den tilstanden Ole Thyssen skildrar på denne måten: «Klassiske kunstgreb genbruges og stilarterne betragtes som et bredt spektrum af teknikker, der neutralt stilles til rådighed» (Thyssen, 1987, s. 28). Eller, for å seia det med den danske generasjonspoeten Michael Strunge: «Litteraturhistorien? Et eneste stort supermarked , hvor vi henter det, vi behøver» (Strunge, 1985, s. 110).

Ei av dei som har nytta litteraturhistoria som ein supermarknad, er finlandssvenske Stella Parland, som i allalderbøker som *Gnatto pakpak* (2010) heilt tydeleg står innanfor ein dadaistisk tradisjon. Samstundes er denne boka ei vidareføring av middelalderens *bestiarie*-tradisjon. Blant seinare års norske bøker for barn og unge kan ein nemna Lene E. Westerås' *Vilja på handle-tur* (2010) som døme på det same. I Westerås' bok møter me ein variant av den *stream of consciousness*-teknikken James Joyce etablerte i *Ulysses* (1922). Den valde teknikken er ein annan, men haldninga til litteraturhistoria som reservoar av moglegheiter er den same som hos Lillegraven.

Når det gjeld forståinga av kva modernisme er og kan vera for noko, har Hugo Friedrichs *Strukturen i moderne lyrikk* (1956) vore svært avgjerande. Friedrich tar utgangspunkt i det han kallar «negative kategoriar» (Friedrich, 1987, s. 12-15). Startpunktet for dette er Charles Baudelaire og dei franske symbolistane Arthur Rimbaud og Stéphane Mallarmé. Sentralt hos desse står «spleen», eit ord som er meint å fanga inn den resignerte kjensla som oppstår idet rørsla mot det høge, det ideale, blir gjeven opp, og ein fell ned mot jorda att. Og strukturen i den modernistiske lyrikken, den Friedrichs verk gjer synleg, er ei samanhengande rørsle av modernistisk poesi som fangar inn tom idealitet, framandgjeriing og det hesleges estetikk.

Det ser ut til at Friedrich baserer seg på José Ortega y Gassets *Kunsten bort fra det menneskelige* (1925). Her er sist nemndes karakteristikk av «den nye stilen»:

Den går i retning av 1) å fjerne det rent menneskelige fra kunsten, 2) å unngå levende former, 3) å sørge for at kunstverket ikke blir annet enn et kunstverk, 4) å betrakte kunsten som lek og intet annet, 5) å være tvers igjennom ironisk [...]. (Gasset, 1954, s. 14)

Friedrich og Gasset skildrar den modernistiske kunsten som i form og innhald reflekterer framandgjeriinga og kaoset som følger med det oppløyste verdsbiletet etter Guds død. Men - og dette er heilt avgjerande i høve til *Eg er eg er eg er* - det finst òg ein annan modernistisk tradisjon, som Gasset tar føre seg i *Vår tids tema* (1923):

Vår tids oppgift är att ställa förnuftet i vitalitetens tjänst, att inordna den under det biologiska och låta det behärskas av det spontana. [...] «Allt det vi i dag kalla kultur, uppfostran, civilisation skall en dag framträda inför den osviklige domaren Dionysos», profeterade Nietzsche i ett av sina tidigare verk (Gasset, 1936, s. 61).

Dette fysiske, vitale og spontane heng saman med Nietzsches tankar om det dionysiske, som me skal komma tilbake til etter kvart. For det Gasset her gjer seg til talsmann for, er det vitalistiske verdsbiletet som veks fram med utgangspunkt i nett Nietzsches filosofi. Tomrommet etter Guds død blir fylt av *overmennesket*, som gjer seg sjølv til alle tings målestokk, og som såleis sjølv fyller plassen som kosmisk senter.

Når det gjeld Nietzsche, må ein først og fremst konstatere at han på grunn av sine stadige skift av posisjonar for å finna nye vinklar å gå til åtak på det etablerte frå - det ein kallar Nietzsches *perspektivisme* - vil ha minst like store vanskar med å samla heile hans tenking til noko slags system ein kan leggja ut i eit par setningar. Men det ein kan seia, er at når det gjeld hans

bidrag til vitalismen, er det særleg to bøker som skil seg ut som vesentlege.

Den eine er *Slik talte Zarathustra* (1883-1885), det profetiske skriftet som forkynner overmennesket Zarathustra. Overmennesket er personen som etter Guds død tar plass som universets ekspanderande sentrum. Allereie på bokas første side stiller Zarathustra seg opp framføre sola og seier: «Du stolte stjerne, hvor var din lykke hvis du ikke hadde dem du lyser for!» (Nietzsche, 1990, s. 1). Så konstaterer han at han fløymer over, og vil skjenka av seg sjølv til verda: «Velsign begeret som vil flyte over» (s. 1). Med dette etablerer han det som blir den sentrale symbolikken innanfor den følgande vitalismen, med sola som det sentrale energisenteret, og med det vitalistiske subjektet som ein som ekspanderer ut over seg sjølv.

Den andre boka er *Tragediens fødsel* (1872), med sitt fokus på den greske guden Dionysos, som Gasset nemner i sitatet ovanfor. Dionysos er gud for (folke) musikk. Han er vingud, knytt til det fruktbare om våren. Han er guden for rus, for fallet ut av medvitet og over i det instinktive, og for rusens oppløysing av individet idet det mister seg sjølv og fell inn i kollektivet: «Hele kløften mellom menneske og menneske viker for et overveldende fellesskap, som fører like inn i naturens hjerte» (Nietzsche, 1993b, s. 62). Samstundes er han guden for brå død. Han er, kort sagt, den greske gudeverdas uttrykk for naturens måte å sameina oppstode og undergang på. «Han var den heite livsrusen, men på same tid den kalde døden». (Vandvik, 1963, 98)

Kunsten som oppstår her, den vitalistiske kunsten, er den modernistiske tradisjonen Friedrich og så mange av lyrikkforskarane etter han har vore blinde for. Den livsdyrkande, ofte direkte Nietzsche-inspirerte lyrikken som i staden for formoppløysing og framandgjeriing fokuserer på det musikalske, gjerne rytmiske, og på subjektet som legg den ytre verda under seg, som fargar den ytre verda med sitt kjensleliv, i ekspansive rørsler som har sitt opphav i instinktlevets kroppslege kontakt med verda.

I norsk litteratur er Kristofer Uppdal den tydelegaste eksponenten for den Nietzsche-inspirerte modernismen. I nordisk samanheng er dette Edith Södergran. Men dette er ein stor tradisjon, som me her til lands - endeleg - fekk eit vesentleg verk om for nokre få år sidan, Eirik Vassendens *Norsk vitalisme* (2012). I løpet av tretten kapittel blir ein presentert for like mange ulike uttrykk denne tankeretninga har tatt, berre i Noreg. For, som Vassenden (2012) skriv, «[v]italisme finnes i mange former» (s. 14). Likevel kan kanskje Vassendens foreløpige definisjon i opninga av boka gjeva ein viss peikepinn:

«Vitalisme» er en forestilling om at alt levende stammer fra en særlig livskraft, en skapende

impuls som ikke lar seg forklare ut fra mekanismens lover. Vitalisme betegner også tendensen til å dyrke kraft og vitalitet, oftest med utgangspunkt i livet slik det viser seg gjennom naturen. Vitalismen er en holdning, en filosofi eller en ideologi som setter instinkter, intuisjon og det irrasjonelle fremfor rasjonell tanke og sosiale kontrakter. (s. 13)

Ut over dette innleiande signalementet og peikinga mot Nietzsches bøker om Zarathustra og Dionysos vel eg, som Vassenden, å gjera greie for dei aspekta av vitalistisk kunst og tenking me har bruk for etter kvart som dei gjer seg relevante i argumentasjonen. I samband med dette vil eg òg løfta fram skjønnlitterære tekstar, slik at det blir råd å sjå koplingar til ikkje berre Nietzsches filosofi, men òg til den litterære tradisjonen som har oppstått i forlenginga av tenkinga hans.

Etableringa

Det er bokas opning, dei to første dikta, som gjev oss nøkkelen til å lesa *Eg er eg er eg er* som ein dialog med den vitalistiske tradisjonen.

Vårvill

eg er eg er eg er seier den vesle vakre våren
kikar opp mellom restane av haust og alt som blei borte
eg er ekte og vanleg vår seier han
og eg lovar
lovar gull og grøne skogar
hender og hå
småsko og lange dagar
berre vent berre vent

Hjartet mitt

berre vent
langt inni skogen den mørkaste grønne
der finn du mitt vesle hjarte
det som klyv i trea
stuper kråke mellom røtene
legg seg til å symje i mosehav og skogstjernesjø
eg er eg er eg er syng det vesle hjartet (Lillegraven, 2016, s. 7-8)

Formuleringane «den vesle/ vakre våren» og «mitt vesle hjarte» er, som me skal sjå, heilt sentrale for den djupare forståinga av desse dikta. Sentrale vil dei venteleg òg vera heilt initialt for den unge lesaren, som gjennom desse får identifisert den som fører ordet som liten, som ung. Gjennom den repeterte, insisterande påstanden om at det er det «vesle» det handlar om, blir speglinga mellom boka og barnelesaren etablert. Og denne speglinga er då av ein slik art at lesinga av *Eg er eg er eg er* med Kristin Ørjasæter sine ord fører til «innleving», det vil seia «ro som blir fylt med kontemplasjon over eksistensielle vilkår» (Ørjasæter, 2018, s. 125). Alternativet er, ifølgje Ørjasæter, «utlevering», interaktivitet eller leik saman med boka (s. 118).

Elles er dei to dikta, om våren og om hjartet, vovne inn i kvarandre gjennom like og liknande formuleringar. Me merkar oss for det første at bokas tittel blir tillagt begge to, som ytringar: «eg er eg er eg er/ seier den vesle/ vakre våren», og «eg er eg er eg er/ syng det vesle/ hjartet». Dette hjartet blir i diktet identifisert som «mitt». Gjennom konvensjonen for å knyta hjartet til kjenslene, blir det eigne kjenslelivet i og med skildringa av hjartet som rører seg fritt rundt i naturen til noko ytre, til noko som manifesterer seg i verda. Til dette legg me så samanvevinga av hjartet og våren. Våren er tida for nytt liv, for energiar som strøymer gjennom eksistensen. Ungdomstida, den erotiske oppvakninga, om ein vel å sjå menneskelivet utifrå årstidssyklusen.

Den nietzscheanske nynorskforfattaren Kristofer Uppdal skriv i «Bloddrope-trall» (1919) - eit dikt Vassenden omtalar som «programvitalisme» (Vassenden, 2012, s. 18) - om den kosmiske vår-energien som strøymer, og

– Nietzsche skriv om «kunstnerens psykologi». Han konstaterer, normativt, at skapinga heng saman med rusen

som den som fører ordet, har kjent «i min vaar/ som eg aldri attende faar» (Uppdal, 1919, s. 197). Hos Uppdal blir våren skildra som ei tid då kosmisk solenergi strøymar inn i verda, ein solenergi som er utgangspunktet for det erotiske. Og han flyttar skildringa av den ytre verda inn i det indre mennesket: «- Nakne ungar,/ dei laugar seg i elvar,/ i elvane i ditt kjøt./ – Skrattande kaate kvin/ fraa eit dansegolv,/ fraa eit laavegolv/ i di sjel» s. 198). Slik blir subjektet hos Uppdal ekspansivt, «æsaande av liv» (s. 196), idet det tar imot vårens energi og strekk seg ut og legg verda under seg.

I *Tragediens fødsel* (1872) skriv Nietzsche sjølv om denne energien, og då utifrå den greske vinguden Dionysos, som blir feira om våren, når han kjem tilbake til landet: «I bygd og by over heile Hellas helsa ein vårgjesten velkommen att med jubelfestar» (Vandvik, 1963, s. 103).

Hos Lillegraven vil den parallelle oppstillinga av våren og den som fører ordet sitt hjarte, føra fram mot ei forståing av at ein har å gjera med den same ekspansive rørsle. Våren, oppblomstringa og energiens årstid, er identisk med den som fører ordet sitt indre, som legg den ytre verda under seg, i ei ekspansiv rørsle der ein kan møte hjartet hennar, symjande «i mosehav/ og skogstjernesjø».

I boka *101 litteraturdidaktiske grep* (2018) skriv Marianne Røskeland om økokritikk, med utgangspunkt i *Eg er eg er eg er*. Røskeland nemner ikkje dette, men det

er vanleg å skilja mellom *økopoesi* og *økokritikk*. Økopoesi er poesi som sjølv løfter økokritiske spørsmål på bordet. Økokritikk er, som Cheryl Glotfeltys vidkjende definisjon frå 1996 lyder, «the study of the relationship between literature and the physical environment» (Glotfelty, 2015, s. 122). I Lillegravens samling er det to dikt med tydeleg økopoetisk brodd, «Vond vind» og «Villvinter». Elles er det slik at boka på ulike måtar, som Røskeland gjer greie for, byr seg fram for økokritiske lesingar. Men i dei andre dikta er dette då perspektiv ein tilfører, med dei to nemnde dikta som inngangsport.

Eg har ingen innvendingar mot Røskelands artikkel, tvert imot. Eg vil berre peika på at me i utgangspunktet - eit utgangspunkt som skal modererast etter kvart - nærmast er tvungne til å dra motsette slutningar når det gjeld sambandet mellom naturen og jentas hjarte. I den vitalistiske optikken handlar det om at mennesket legg naturen under seg. Frå eit økokritisk perspektiv vil ein sjå dette som uttrykk for menneskets generelle tendens til å oppføra seg koloniserande på i høve til sine omgjevnader, ikkje minst gjennom antropomorfismar. Når Røskeland ikkje tar opp dette problemfeltet, har det heilt sikkert å gjera med at ho ikkje legg opp til ideologikritikk, men tvert imot etablerer ei sympatisk innstilt lesing, der ein er ute etter å finna fram til den samklanga med naturen som Lillegravens bok legg opp til. Og då er det logisk at ho, på det punktet som har med hjartet å gjera, blir vag i formuleringane

sine: «Det er noko utemd og leikande over dette hjartet kopla til skogen, men det som skin igjennom, er ein slags kjærleik til skogen» (Røskeland, 2018, s. 51).

Når eg legg så stor vekt på dette, er det fordi det som verkeleg opnar for å setta dei første dikta i *Eg er eg er eg er* i samband med den nietzscheanske vitalismen, nett er biletet av hjartet som det som kryssar grensa frå indre til ytre. Dette er nemleg det sentrale biletet i eit av den for Norden så sentrale nietzscheanske forfattaren Edith Södergrans aller mest kjende dikt, frå *Rosenaltaret* (1919):

Till fots fick jag gå genom solsystemen

Till fots
fick jag gå genom solsystemen,
innan jag fann den första tråden av min röda dräkt.
Jag anar ren mig själv.

Någonstädes i rymden hänger mitt hjärta,
gnistor strömma ifrån det, skakande luften,
till andra måttlösa hjärtan. (Södergran, 1990,
s. 100-101)

Nietzsche skriv om «kunstnerens psykologi». Han konstaterer, normativt, at skapinga heng saman med rusen. Ikkje berre konvensjonell rus, men òg (den dionysiske) «forårsrusen» og «en overvældende og

svulmende viljes rus (...) Et menneske i denne tilstand forvandler tingene, indtil de afspejler dets magt - indtil de er reflekser av dets fuldkommenhed. Denne *måtten*-forvandle til det fuldkomne er - kunst» (Nietzsche, 1993a, s. 77). Her uttrykker Nietzsche seg om rørsle frå ein sjølv til det ytre i det ein skapar. Hos Södergran er den ekspansive rørsle enorm, opp til punktet der det indre, hjartet, har kosmiske dimensjonar. Lillegravens dikt modererer denne nietzscheanske ekspansjonen ved å omtala hjartet som «mitt vesle hjarte» og «det vesle/ hjartet», det vil seia som noko heilt motsett av Södergrans «måttlösa hjärtan», som altså er grenslause, bokstavleg tala hinsides alle «mått», alle mål. Denne modereringa står saman med bokas tittel til slutt i det andre diktet: «eg er eg er eg er/ syng det vesle/ hjartet». Slik blir det sjølvinsisterande, tredoble «eg er» stilt saman med det i høve til tradisjonen modererande «vesle», på ein måte som signaliserer ein heilt eigen inngang til det vitalistiske, nemleg ei form for vitalisme som knyter den som fører ordet saman med det kosmiske, med livsenergiene, men som ikkje gjer seg sjølv til ei storhending i verdshistoria, slik ein finn det i den klassiske nietzscheanske lyrikken, og hos Nietzsche sjølv. Denne same modereringa finn ein i Lillegravens opningsdikt: «eg er ekte og/ vanleg vår». Adjektiva «vanleg» og «vesle» signaliserer ein original, normaliserande versjon av den nietzscheanske overmennesketenkinga, der det ekspansive blir nytta til å uttrykka

det indre mennesket ikkje som ein unntakstilstand, men som eit ganske vanleg menneske sine kjensler.

Dei repeterte formuleringane i opningane og sluttane på Lillegravens dikt om våren og dikt om hjartet etablerer ein tydeleg struktur:

eg er eg er eg er
seier den vesle
vakre våren
[...]
berre vent
berre vent

berre vent
[...]
eg er eg er eg er
syng det vesle
hjartet

Dette er ein kiastisk struktur, eit ABBA. Som eg har peika på i ein annan samanheng, i samband med «Lidandets kalk» (1919) av Södergran, er det eit samband hos henne mellom ein slik struktur og det at diktet skildrar noko indre, noko som er omslutta, men som i løpet av diktet blir ført ut i det ytre (Andersen, 1998, s. 31-33). Same stad har eg peika på at Södergran gjennom sitt dikt skildrar noko som skal henda i framtida, men som i og med at det blir lagt ut i det ytre, allereie manifesterer seg i og med diktet det står i (s. 33). Slik er det lett å lesa opninga av Lillegravens diktsamling òg. I midten av diktparet finn me eit tre gonger repetert «berre vent», som peikar direkte mot framtida, mot diktsamlinga ein skal i gang med å lesa, og som kjem til å gjera synleg ei meir detaljert utlegging av det kjenslelivet som her i opninga er omtalt som «våren» og «hjartet».

For den unge lesaren vil desse «berre vent» òg kunne fungera som peikingar mot det at ein sjølv er i utvikling, og nok oppfattar vaksne som ferdige. Slik får ein endå eit identifikasjonspunkt, endå ei synleggjering av at det er eit barn som fører ordet, og ei synleggjering av at det er noko spesifikt, noko kjenneteiknande for barnet det handlar om.

I så sjølvreflektert språk som dikt, er det klart at klisjeane «berre vent» og «gull og grønne skogar» drar til seg merksemd. Det same gjeld den lette omskrivinga av refrenget i Alf Prøysens «Lille måltrost», «langt inni skogen den grønne» (Prøysen, 2014, s. 200). Dette er konvensjonelt språk, språk som, når det er plassert i dikt, markerer seg som ei understreking av nett det ikkje-originale, det vanlege. Slik blir klisjeane tydingsberande, som del av den same peikinga mot det meir ordinære, det som er meir vanleg enn det ein normalt forbind med ekspansive subjekt av den typen ein her møter. Til det konvensjonelle kan ein òg knyta tematikken i diktsekvensen me her har føre oss, det at me

har å gjera med dikt om så uttværa motiv som våren og hjartet. Men paradokset, det som verkeleg løfter denne samlinga til noko ein kan lesa som ein dialog med tradisjonen, er at det er i dette meir alminnelege, som blir markert gjennom klisjebruken, at *Eg er eg er eg er* viser seg å vera original ordkunst.

Her ligg òg mi moglege moderering av den i utgangspunktet skarpe motsetnaden mellom økopoesi og nietzscheansk vitalisme. I og med dei to økopoetiske dikta har Lillegravens samling allereie plassert seg på det økologiske si side. Då er det ikkje lenger rimeleg å oppfatta antropomorfismane i dei andre dikta i samlinga som uttrykk for vilje til makt over naturen. I staden kan ein oppfatta det økopoetiske innslaget i boka - tydeleg tilkjennegeve gjennom dei nemnde dikta «Vond vind» og «Villvinter» - som ei konstatering av medvit om at denne vitalistiske poesien i utgangspunktet kan oppfattast som uttrykk for ei menneskesentrering som diktsamlinga ikkje på nokon måte står inne for.

Illustrasjonane

Eg er eg er eg er designa av Torill Stranger og blei i 2017 kåra til årets vakraste bok for barn og unge av grafikarorganisasjonen Grafill. Boka inneheld fire illustrasjonar, av Mari Kanstad Johnsen. Desse står på eigne oppslag og fungerer som innleiingar til kvar av dei fire avdelingane. Det er tydeleg at inndelingane heng saman med årstidene, jamfør tittelen på opningsdiktet i kvar av dei: «Vårvill», «Sommarval», «Alt brenn» og «Villvinter». Ein finn desse årstidene reflekterte i dei respektive illustrasjonane, på ein måte som gjer at dei «tydeleggjer årstidene som tekstleg struktureringsprinsipp» (Birkeland, Mjør & Teigland, 2018, s. 143). Og det er analytiske poeng å henta ut av denne dialogen mellom illustrasjonar og dikt, sjølv om ein ikkje har å gjera med ei biletbok - forstått som ei bok med minst eit bilete per tekstoppslag - men derimot med det ein kallar ei illustrert bok (jfr. Bjørlo, 2018, s. 115).

Illustrasjonen til sommardelen finn ein òg på bokas framside, men i ein litt ulik variant. Før sommardelen er ei jente skildra på «teikneseriemaneér», eller i «simultansuksjesjon» (Skaret, 2015, s. 132). Innanfor eitt og same bilete ser me henne i tre ulike fasar av eit stup frå ein bergknaus. Ho stupar ut frå berget, ho er - noko klossete - i svevet, og ho bryt vassflata. På omslaget manglar den siste av desse, slik at me før lesinga får sjå jenta idet ho har stuft, og er ute i det noko klossete svevet, der det er uavklart om ho kjem til å samla seg og bryta vassflata i eit elegant stup, eller om ho kjem til å falla ukontrollert ned.

Det er usikkert kor mange unge lesarar som vil setta dette med å bryta vassflata i samband med puberteten, med det å byta element og stiga opp av havet som forvandla. Men klisjeen å *stupa uti det* kjenner ein frå

tidleg alder, så ei eller anna forventning om å lesa om noko som brått og plutselig kjem til å forandra livet, vil ein nok ha. Men einskilde vil venteleg lesa biletet ende-framt, som ei skildring av det å stupa.

For eit nordisk publikum vil Munchs mange bilete av badande kroppar i sollys vera det mest kjende dømet på vitalistisk kunst med motiv av denne typen (jf. Vassenden, 2012, s. 29 og 31). Og det er i motivvalet, ikkje i valet av teknikk, at ein kjenner att vitalismen i Johnsens illustrasjonar. Om den teikneserieaktige plasseringa av den same kroppen i ulike posisjonar har førebilete i klassisk modernisme, så er det futurismen, slik me til dømes kjenner han frå Balla Ballas «Dynamismen til ein hund i band» (1912), der ein ser ein hund med beina og den logrande halen i mange posisjonar på ein gong.

Illustrasjonen ved inngangen til vårdelen kan knytast direkte til ei formulering i det første diktet, der det står om «mitt vesle hjarte» at det mellom anna «legg seg til/ å symje i mosehav/ og skogstjernesjø». Det sentrale elementet i illustrasjonen er den svarte silhuetten av eit menneske som ligg barbeint, men med klede på, på eit pledd. Rundt dette mennesket er det så ulike runde, amorfe former i ulike grøne og grønsvarte sjatteringar. Ved nærmare ettersyn vil ein merka seg at visse av dei ganske tydeleg har omrisset av ein finger. Effekten er at det ser ut som om ein ser eit menneske som ligg ute og slappar av, men at ein ser dette mennesket gjennom vatn med ulike vassplantar i. Samstundes som ein kan sjå desse vassplantane som fordoblingar av ei menneskehand som i oppløyst tilstand nærmar seg dette mennesket, eller kjem frå dette mennesket.

Slik fungerer denne illustrasjonen som ei åskodeleggjering av det vitalistiske tankegodset ein kjem til å møta i dikta som følger. I staden for eit «hjarte» som «sym» i skogen, slik det står i eit av dikta, møter ein eit menneske som ligg på eit teppe omgjeven av mykje grønt liv. Slik blir det lettare å «omsetta» det biletlege i diktet til førestillinga om ein som kviler, kanskje tenker, og så ser føre seg at ho samstundes flyt ut i omgjevnadene sine.

Illustrasjonen før sommardelen, det nemnde stupemotivet, knytter seg direkte til ei formulering i diktet som følger, om «stupesvabergsommars» (Lillegraven, 2016, s. 26). Men litt lengre ute får ein òg ei forklaring av den klassiske, «vaksne» forståinga:

eg kjem opp av elva
er større og annleis

kroppen min er
blitt ein kropp eg
ikkje lenger kjenner
[...] (Lillegraven, 2016, s. 26)

Etter desse illustrasjonane, som hjelper med forståinga, følger eit bilete som i staden opnar for svært vidtrekkande assosiasjonar. Ved inngangen til haustdelen møter me nemleg ei mengd eksotiske dyr, mellom anna ein tiger og ein panda, i ei kollektiv rørsle mot høgre i biletflata. Tigeren og pandaen er nemnde i den følgjande avdelingas fjerde dikt, det økopoetiske «Vond vind». Ein har såleis å gjera med ei peiking mot det øko-kritiske motivet. Og i staden for eit openbart framhald av årstidene som motiv i illustrasjonane, byter me her til eit metaforisk poeng. Naturens haust, med undergang innanfor årssyklusen, blir her gjennom assosiasjon overført til førestillinga om desse dyras liv på jorda – som artar, ikkje berre som individ – idet dei er på veg til å forsvinna. Samstundes gjev illustrasjonen av ville dyr i ei samla rørsle ein like klar assosiasjon til den vitalistiske tanken om alt levande som del av den same energien, den same rørsla gjennom alt levande.

I bokas siste illustrasjon, før vinterdelen, er ein tilbake ved det amorfe undervassmotivet. Skilnaden er at fargane nå går i blått og kvitt, og at det ikkje finst noko menneskeleg der. Og at diktet som følger, ikkje knytter seg motivisk til eit slikt undervassmotiv, berre til fargane, som ein lett assosierer med den nemnde snøen og vinteren.

Utifrå tanken om at illustrasjonane tilfører blikkpunkt (Bjørlo, 2018, s. 118), kan ein oppfatta Johnsens bilete som ei dobbel rørsle. Dei første to illustrasjonane fører lesaren mot forståing, mot ei presisering av det som står, medan dei to siste opnar for vidare assosiasjonar, for ei av-presisering eller allmenngjering av det som står. Sagt med andre ord: Dei fire illustrasjonane seier noko tekstane ikkje seier. Særleg den tredje, med bilete av ville dyr, fungerer som kommunikasjon av eit eige poeng, om livskreftene. Derfor kan ein, med lån frå biletbokteorien, meina at illustrasjonane i denne boka inngår som noko meir enn åskodeleggjeringar av det tekstane seier. Dei tilfører sjølvstendige uttrykk, i noko ein kan oppfatta som dialog med tekstane.

Barnelesaren

Forlaget føreslår at denne diktsamlinga rettar seg til lesarar i aldersgruppa ni til tretten år. Særleg dei eldre barna i denne gruppa kjennest som ei rimeleg lesargruppe utifrå bokas tematisering av pubertet og tidleg kjærasteri, som ein då anten står midt oppi sjølv, eller er på veg fram imot. At den som fører ordet, er ei jente, er ikkje avgrensande. I denne aldersgruppa vil gutar òg vera interesserte i å forstå kva det er som hender med jentene, i å forstå jentenes indre liv.

Når det gjeld dialogen med modernismehistoria, kan ein ikkje venta meir av barnelesaren enn av vaksenlesaren. Og denne vil vera skjult for mange vaksenlesarar òg. I staden er det den vitalistiske livshaldninga som må stå i sentrum, som utgangspunkt for skildrin-

– Kommunikasjonen av ein modernistisk poetikk treffer, meir eller mindre ureflektert, gjennom å presentera seg i konkrete situasjonar ein som barn kan kjenna seg att i, eller i alle fall projisera seg inn i

gar av livet som det er i si attkjennelege form. Til dette attkjennelege høyrer den nemnde modereringa så vel som fokuset på opplevingane til ei jente som, typisk for alderen, nett for alvor har oppdaga gutar. Resultatet er ei bok som opnar for å komma inn i vitalismens tenking, og oppleva henne som noko ein kan forstå og kjenna seg att i. Bråe kjensleskift når som helst, og stor energi på våren, blir inngangar til å sjå at ein i denne boka møter noko ein som ungt menneske er kjend med, samstundes som ein blir introdusert for ei litterær skildring av livet opplevd som energi heller enn som tenking eller kontrollert sosialisering. Illustrasjonane hjelper ein òg på vegen i så måte. Og dit kan ein komma, heilt inn i denne moderniseretningas sentrale tenking, utan å bli konfrontert med det altfor aparte unnatasmennesket, som ropar ut sin strid med ands- og kulturhistoria.

Slik vil *Eg er eg er eg er*, på same måte som dei fleste modernistiske diktsamlingar, kunna seiast å kommunisera både med ein «naiv» og ein «intellektuell» lesar. Dette er ikkje ulikt det ein i samband med barnelitteratur vil omtala med ord som «allalderlitteratur» og «ein dobbel, ikkje-hierarkisk fortellemåte» (Ørjasæter, 2018, s. 38). Den eine skilnaden samanlikna med til dømes Olav H. Hauge sine dikt for vaksne, er at den «naive» lesaren oftare vil vera eit barn når ein har å gjera med ei bok som vender seg direkte til denne lesargruppa. Men, og dette er eit vesentleg poeng: Når det gjeld *Eg er eg er eg er*, vil den vitalistiske, ikkje-intellektuelle opplevinga av tilværet vera til å fanga opp for den «naive» lesaren òg. Kommunikasjonen av ein modernistisk poetikk treffer, meir eller mindre ureflektert, gjennom å presentera seg i konkrete situasjonar ein som barn kan kjenna seg att i, eller i alle fall projisera seg inn i. Den «intellektuelle» har ein historisk kontekst å setta dette inn i, men forståinga av dei einskilde dikta blir den same. Og, som sagt, vil mange vaksne lesarar,

truleg dei fleste, òg vera «naive». Dei vil ikkje leva opp til det ein med Åse Marie Ommundsen vil kalla «den vaksne modell-lesarposisjonen» (referert i Ørjasæter, 2018, s. 38), når denne posisjonen føreset inngåande kjennskap til den modernistiske tradisjonen.

Kjærleiken

Smålætet samanlikna med hyperbolsk, nietzscheansk modernisme er eit originalt drag. Det same er den uventa bruken av årssyklusen, som elles er eit klassisk strukturingsprinsipp i barnelyrikk (Bjørlo, 2018, s. 123). Her er det nemleg ikkje eit heilt menneskeliv som blir skildra gjennom rørsle frå vår via sommar til haust, men derimot ein kortare periode i livet til den som fører ordet. Truleg eitt enkelt år, og definitivt ein periode ved inngangen til puberteten.

Dette er ingen punktroman, men ei samling dikt som stort sett kan lesast med utbytte eitt og eitt. Det mest gjennomgåande motivet er ei kjærleikshistorie, som dukkar opp i fleire dikt, og som utviklar seg frå augekontakt på våren via det å vera saman på sommaren til at det er over på hausten. Ein merkar seg biletspråket som er nytta i samband med denne kjærleikshistoria:

du skin
etterpå blæs det fœnvind/ i villjente hjartet// alt
hoppar, dansar og ler
kjærleik får meg til/ å stige opp opp opp// som ballen
du sparkar/ mot himmelen
opp opp opp// danse danse
kjærleik får meg til/ å stige opp opp opp// berre for
å falle/ ned ned ned// treffe bakken som/ ball mot grus
ballen som steig/ mot himmelen og/ fall mot
grusen// han ligg i buskane// gœymd og glœymd/ som eg
(Lillegraven, 2016, s. 10, 11, 23, 24, 35 og 37)

Dette er biletbuk som knyter seg til den vitalistiske forståinga av livsenergi - ikkje tenking - som det primære. Dansen, som er nytta som bilete på livsenergien i eit par av sitata, står sentralt i Nietzsches profetiske verk, *Slik talte Zarathustra*, der ein finn ei rad referansar til dansen. Dans - og folkemusikk - fungerer som bilete på det dionysiske i mykje vitalistisk skjønnlitteratur (jf. Uppdal-diktet nemnd ovanfor).

Det dominerande biletet for å uttrykka energien i kjærleiksforholdet i Lillegravens bok, ballen, og ballen si rørsle opp og ned, har ikkje like opplagde førelegg. På grunn av dei mange andre tangeringane i høve til den nietzscheanske vitalismen, kan ein sjølv sagt komma til å tenka på denne velkjende formuleringa: «O Zarathustra, du vises sten, [...] deg selv kastet du - høyt - men hver sten som kastes, må falle!» (Nietzsche, 1990, s. 103).

Men poenget her synest snarare å vera at eit bilete på omskifteleg energi er nytta til å skildra kjærleiksrelasjonen. Denne kjærleiksrelasjonen har ikkje førelegg hos Nietzsche, som med sitt alter ego Zarathustra snarast ser ut til å leva i sjølvvalt sølibat. Derimot er det mykje kjærleik, med erotiske overtonar, i tittelromanen frå 1911 i Uppdals 10-bindsverk *Dansen gjennom skuggeheimen* (1911-1924). Arne Garborgs *Kolbotnbrev* (1890) og Henrik Ibsens *Naar vi døde vaagner* (1899) er begge bøker der ein hovudperson som deler eigenskapar med forfattaren, blir karakteriserte i dialog med nietzscheansk tankegods, samstundes som parforholdet står heilt sentralt.

Neddempinga i høve til konvensjonell skildring av den dionysiske erotikken er elles påfallande hos Lillegraven:

kinn mot kinn
panne mot panne
nærare, nærare

munnt mot munnt
eller nesten munnt
mot munnt

neste gong - - - (Lillegraven, 2016, s. 24)

Døden

Det mest markerte motivet, det vil seia motivet som mest tydeleg støttar opp under ei tradisjonell forståing av årssyklusen, er bestefaren. Han blir presentert i eit dikt i sommar-delen, og døyr på vinteren. Og faren forklarar livsprinsippet:

alt som kjem til verda
skal ein gong bli borte att
menneske, plantar, dyr
alle er vi her berre
denne vesle tida (Lillegraven, 2016, s. 51)

Etter diktet om bestefaren si gravferd, rundar boka seg av med fire dikt som knyter kontakt med opninga av boka. Det første av desse heiter «Byrje på ny», og skildrar eit ønske om å «vere som våren» (Lillegraven, 2016, s. 53). Deretter kjem to dikt der den som fører ordet først legg sitt «vesle/ hjarte» i «ei gamal dokkevogge», og så legg seg ned og «lagar englar i nysnøen» (s. 54 og 55). Formuleringa «vesle/hjarte» kjenner me att frå opninga av boka. Det same gjeld tittelen og sluttlina i det siste diktet: «Eg er eg er eg er».

Dette er kiastisk lokalt - første og siste lina i diktet er identiske, på ein måte som peikar utover, mot boka sin overgripande struktur, idet det siste diktets siste line repeterer det første diktets første line, og bokas tittel. Boka som heilskap er ein kiasme som legg ope dette den som fører ordet er, i sitt indre. Dette indre er knytt til ein syklus, som ikkje berre er diktsyklusen, men òg ein livssyklus, bestefaren sin, og ein kortare syklus, nemleg den skildra - i og med dette avslutta - perioden i kjærleiks- og kjenslelivet til den som fører ordet. Slik blir òg dei to liva, det eigne og bestefaren sitt, puberteten og døden, kopla saman.

I og med at besteforeldres død vil vera det første verkelege møtet med døden for dei fleste, og venteleg er nærverande i medvitet til barna i denne bokas målgruppe anten dei har opplevd det eller ikkje, vil samankoplinga av puberteten med nett dette dødsfallet fungera som eit viktig identifiseringspunkt.

Nedtona Dionysos

Når Nietzsches refleksjonar over vinguden Dionysos har fått så stort gjennomslag blant forfattarar, har det truleg å gjera med at dei etablerer eit tydingsfelt som fangar inn menneskets ukjende, instinktorienterte sider på ein måte som appellerer til kunstnararar som lever i kjølvatnet av romantikkens interesse for, og insistering på, det indre kjenslelivet som opphavet til all kunst. Men minst like viktig er det at heile tydingsfeltet er så samansett at det er basert på ei samanfœring av motsetnader som høver saman med litteraturens søking etter bœrande paradoks. For Dionysos er guden for det nye livet på våren, men han er òg guden for livet som tar slutt på hausten. I tillegg har det, som Eirik Vandvik konstaterer, «vore gissa på at den store opplevinga av møtet mellom liv og død i parings- eller fødselsstunda har skapt denne guddomlege motsetnaden, ei makt som vender eitt andlet mot livet og lyset, eit anna mot natta og døden» (Vandvik, 1963, s. 98).

Slik er det logisk at Henrik Ibsen i nemnde *Naar vi døde vaagner* skriv om kunstnaren Rubek og modellen hans, Irene, på måtar som strekar under både at dei er fysisk tiltrekte av kvarandre, og at det finst ei draging mot døden i dei. Stykket sluttar med at dei er i hœgfjell. Han uttrykker livskrafta: «Livet i os og omkring

os gærer og bruser som før!» (Ibsen, 2005, s. 527). Ho derimot, seier at ho kan sjå «hele livet ligge på ligstrå» (s. 527). Her er motsetnaden, her er tilstanden som vender eitt andlet mot livet og eitt mot døden. Rubek seier: «Alle lysets magter må gerne se på os. Og alle mørkets også» (s. 527). Så går dei i døden saman.

I Lillegravens dikt for barn er utgangspunktet, som me har sett, det same. Men den dionysiske livsrusen på våren er tona ned til det kvardagsleg normale, til ei jente på veg inn i puberteten som er forelska i ein gut. Og det samtidige møtet med døden er òg normalisert, til beste-farens «naturlege» bortgang, på hausten. Slik arbeider diktsamlinga med det same materialet, og med den same samanfløkinga av indre og ytre, som Nietzsches filosofi og fleire av dei klassiske modernistane som følger i tradisjonen etter han. Normaliseringa, modere-ringa, kan lesast som uttrykk for at det ikkje er einestå-ande lenger å sjå verda som ein refleks av den einskilde sitt kjensleliv. Nietzsche, Södergran og Uppdal skildrar alle unnataksmenneske, menneske som lid for ein skjebne som er å vera større enn sine samtidige, å vera menneske som peikar fram mot frigjeringa frå det kon-vensjonsstyrte. Lillegraven, kan ein meina, skildrar ei verd der dette har hendt, der det - i alle fall i litteraturen, og i intellektuelle si forståing - er heilt normalt å reali-sera sitt eige instinktliv. Derfor er det råd å lesa *Eg er eg er eg er*, frå tittelen og utover, som ei vitalistisk insiste-ring på den eigne identiteten som samstundes ligg det kvardagsleg attkjennelege svært mykje nærmare enn i dei andre skjønnlitterære tekstane det har vore naturleg å dra inn i resonnementet mitt.

Den ide- og litteraturhistoriske lesingas overføringar

La meg vera den første til å peika på at det tidvis krev velvilje for å få perspektivet i denne artikkelen til å gå opp med Lillegravens dikt. Dette er forståeleg, og logisk. I og med at den moderne diktsamlinga er ein sjanger for samlande refleksjonar, vil ein på ein sjølv-sagd måte gjera lesingar der visse tekstar fungerer som portalar, som særleg tydelege utleggingar av bestemte tankefigurar, referansar til litterære tradisjonar og likn-ande. I lys av desse vil ein så søka seg vidare i samlinga, på jakt etter mindre openberre kontaktpunkt, kontaktpunkt som først blir tydelege når ein les dikta utifrå den føresetnaden at dei står i ei bok der sambandet alle-reie er etablert. I desse mindre synlege kontaktpunkta er det så at ein gjerne finn dialogen, finn staden der den nye teksten ikkje berre innordnar seg, men beint fram motseier førelegget sitt.

Slik vil det vera om ein les Olav H. Hauge med utgangspunkt i Nietzsche, og slik vil det vera om ein les Lillegraven med utgangspunkt i den vitalistiske tradisjonen. Det som lokalt ser ut som ei grov overtolk-ing, vil innanfor den større heilskapen vera ei langt

meir rimeleg forståing. Men dette er då ei forståing som langt på veg eksisterer på den samla lesingas premiss.

Når det gjeld *Eg er eg er eg er*, kan me, etter å ha konstaterer nærværet av den postmoderne, nedtona nietzscheanske vitalismen, sjå det eg tar opp i dei føl-gande avsnitta som dialogar med den nietzscheanske tenkinga. Her handlar det ikkje om å kopiera tradisjonen, men om å finna eigne posisjonar innanfor dette feltet.

Nietzscheansk antimoral

I *Moralens genealogi* (1887) skisserer Nietzsche si forstå-ing av kristen moral som ein slavemoral med opphav hos dei som er utan makt. Fullt av ressentiment overfor dei som er frie, har dei utvikla ein moral som berre siktar seg inn mot å hindra folk i å handla fritt. (Nietzsche, 1994)

Her er Lillegravens refleksjon over moralens primat:

Vaksne

mamma og pappa

dei hiv klede på golvet og
lèt oppvasken stå på benken

dei gløymer nøklar og mobil
et sjokolade og chips når
eg er i seng

blir sure og sinte
kjeftar og kranglar

ja, alt eg ikkje får gjere
det gjer dei

og kanskje er vaksne
berre store barn som
får bestemme sjølve (Lillegraven, 2016, s. 13)

Diktet skildrar ikkje ressentiment, sidan det ikkje er frå ein avmaktssituasjon ein slyngar ut forboda sine, men tvert imot frå ein situasjon der eins eigne handlingar er identiske med forbodet. Dobbeltmoral, kallar ein slikt.

Nå er diktets humoristiske tone og intenst kvar-dagslege døme på umoral først og fremst eigna til å plas-sera denne teksten innanfor prosjektet me alt har vore innom, med å føra dei store problemstillingane ned på eit kvardagsleg, attkjenneleg nivå der barnelesaren kan kjenna seg inkludert. Samstundes fangar diktet inn ein ny tilstand, i vår tid, der grensene mellom barn og vaksne i stor grad er nedmonterte. Og, ikkje minst, der vaksne samfunnsmedlemmar i sin daglege dont er frie til å la sitt indre, usosialiserte barn handla som det vil.

Denne fridomen, i all sin normalitet, vitnar om ei livs-utfolding som definitivt har å gjera med det vitalistiske,

med det som ikkje er prega av rasjonell fornuft. Her finst det ei overskriding av det sosialiserte måtehaldet, i tråd med slektskapet mellom Kristofer Uppdals verkelege gjennomprot som vitalistisk poet, *Vill-fuglar* (1909), og diktittlar og formuleringar hos Lillegraven som «Vårvill», «ver vill», «villjenthjartet», «Villvinter», «du vesle ville/hjarte» (Lillegraven, 2016, s. 7, 15, 28, 49, 54).

Samstundes ser me barneperspektivet heilt ekspli-sitt her. Den vaksne forfattern skriv ein tekst med eit «eg» som drar opp eit skilje mellom barn og vaksne og plasserer seg på barnets side.

Nietzscheanske fjell

Mot slutten av samlinga møter me to dikt om fjell. Begge er bygde opp som samtalar mellom den unge jenta som fører ordet i samlinga, og faren hennar. Det første heiter «Ei anna verd», og inneheld eit spørsmål jenta stiller: «kvar kom fjella frå/ seier eg// fall dei frå himmelen/ eller steig dei frå jorda» (Lillegraven, 2016, s. 40). Tittelen, saman med spørsmålet, identifiserer fjella som litterære bilete. Det handlar ikkje om konkrete fjell, men om noko som knyter seg til dei to eksis-tenssfærane ein i tradisjonell, idealistisk kunst reknar med i tillegg til det konkrete: Det underjordiske, vonde, og det overjordiske, ideale. Denne biletførståinga følger

så med i det neste diktet, «fjellvett», der det heiter at «du skal ikkje/ tulle med fjella/ seier pappa/ [...] då rynkar dei bryna/ hyttar med neven/ freser og spyttar// nei, ikkje terge fjella// dei var her lenge før/ di tid og mi tid» (Lillegraven, 2016, s. 41).

Hos Nietzsche er høgfjellet staden for det store, det valdsame og sterke. Zarathustra søker seg opp hit. I dei Nietzsche-inspirerte bøkene til Ibsen og Garborg finn me òg denne søkinga opp i fjellheimen. Hos Ibsen ender det med døden, hos Garborg med at den som fører ordet, så vidt overlever. Men i begge tilfelle er konfron-tasjonen med høgfjellet naudsynt. Her finst mogleghei-tene for å realisera sin eigen stordom, i kamp mot det etablerte, som fjella då er bilete på.

I Olav H. Hauges Nietzsche-inspirerte *Seint rodnar skog i djuvet* (1956) finn me den same nietzscheanske biletbuiken i fleire dikt. Til dømes heiter det i «Hugsar du?» at «skodda letta frå tind», og «[u]redde menn/ med dregne sverd// storma dei gamle himlar/ og dreiv på flog/ skuggar og skrymt som skræmde». Mot slutten av diktet står det til og med at du «[I]yfte di hand mot gud!» (Hauge, 1994, s. 116).

I Lillegravens dikt merkar me oss at faren tar til orde for å føya seg, for ikkje å ta opp kampen. Dette blir då å forstå som den svake, som slaven sin måte å reagera på.

Dionysos og overmenneske

I det allereie siterte diktet «Veksesmerter» er det heilt tydeleg puberteten det handlar om, når det heiter at «eg kjem opp av elva/ er større og annleis// kroppen min er/ blitt ein kropp eg/ ikkje lenger kjenner/ [...] noko boblar og brest» (Lillegraven, 2016, s. 26). Dionysos betyr «[h]an som er fødd to gonger» (Vandvik, 1963, s. 97). Og han er oppfostra både i havet og i fjella (s. 98-99). I så måte kan me knyta pubertetsdiktet, som uansett nyttar myteliknande språk for å skildra puberteten, til det dionysiske.

Om ein vil, kan ein lesa diktet «Til verda» som ei normalisering, ei kvardagsleggjering av tanken om overmennesket. Det handlar om ei jente som ser føre seg at ho ein dag skal «vise dykk». Ho skal «stå/ på den største scena//klatre det høgste fjellet// og sjefe over alle sjefar» (Lillegraven 2016, s. 27). Diktet følger like etter «Veksesmerter», slik at tittelen «Til verda» kan oppfattast som ei peiking mot det å komma til verda, å bli fødd. I så fall som overmenneske, som er ei overskriding av det vanlege mennesket. Men, som ein forstår, ikkje i den heroisk-tragiske posituren ein kjenner frå Zarathustra-boka så vel som til dømes *Kolbotnbrev, Naar vi døde vaagner og Seint rodnar skog i djuvet*. Hennar førestilling er stordom innanfor det konvensjonelle, det andre kjem til å beundra henne for.

Nietzscheansk psykologi

Bokas siste dikt, titteldiktet, skildrar ein psyke som frå vår synsvinkel er særst interessant.

Eg er eg er eg er

eg er
så sint, så sint
som ei eldkule
gjennom lufta

eg er
så glad, så glad
som eit fyrverkeri
mot nattehimmelen

eg er så lett, så lett
som løvetannulla der
ho dansar i sola

eg er så tung, så tung
som steinen der han
søkk til sjøbotnen

eg glør og blør og brenn
bølgjar fram og tilbake
opp og ned

eg er eg er eg er (Lillegraven, 2016, s. 56)

I dette diktet møter me ei sjølvinsistering, eit tredobbelte «eg er». Dette er ikkje ei insistering på ein kjerne, men på ein samansett personlegdom. Her er motsetnadene stilte saman, slik at personen famnar over «sint» og «glad», «lett» og «tung» på ein gong. Slik blir det tredobbelte «eg er» til ei peiking mot at det ikkje handlar om eitt enkelt «eg er», om ei tilbakeføring av motsetnadene til ei overgripande eining. Det handlar heller ikkje om ein enkel binaritet, om to «eg» som til saman skapar ein konvensjonell balanse, i form av eit både-og der dei to delane er så tett samanvovne at det bakanforliggende prinsippet er det som betyr noko. I staden er det dei uklare grensene, dei motstridande og ikkje-reducerbare elementa som er saka. Dette er kjernen i den nietzscheanske psykologien.

Feministen Luce Irigaray legg ikkje skjul på at ho er inspirert av Nietzsche når ho identifiserer mannleg tenking med tenking i binære strukturar (Irigaray, 1994, s. 81).

Men tänk om de dikotoma motsättningarna inte har någon mening för kvinnorna [...]. Om kvinnorna inte är konstituerade enligt det enas modell (fast, substantiell, kvarblivande, permanent ...) [...]? Alltid minst två som aldrig kan inskränkas till ett binärt val: en logik som går ut på att de alltid talar flera på en gång, utan att detta flera är reducerbart till mångfalden av det ena? (s. 83)

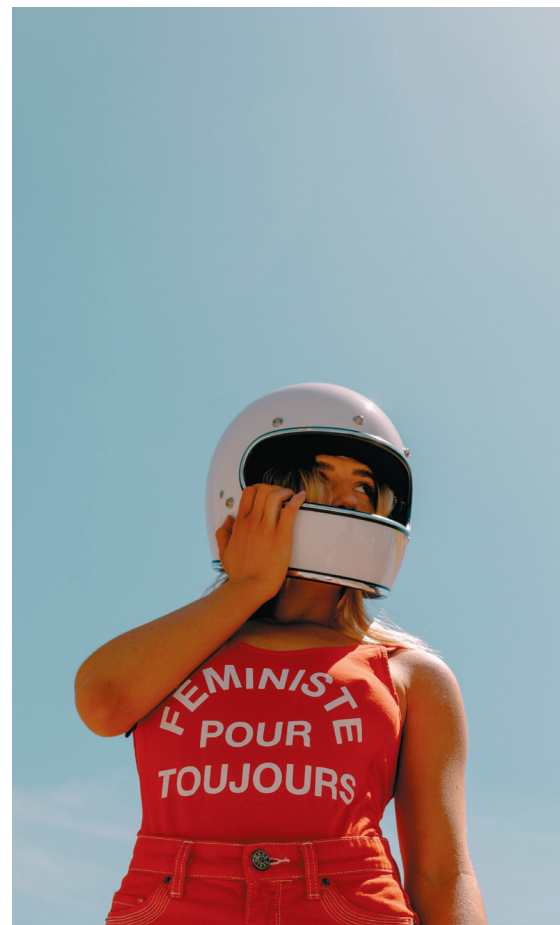
For Irigaray vil Lillegravens «eg glør og blør og brenn/ bølgjar fram og tilbake/ opp og ned» kunna oppfattast som uttrykk for ein spesifikt kvinneleg måte å vera i verda på. Om enn ein spesifikt kvinneleg måte som ho har funne fram til gjennom å reflektera i forlenginga av Nietzsche. I Irigarays tenking ligg det òg eit framlegg om ein spesifikt kvinneleg erotikk i forlenginga av den ikkje-binære identiteten:

Återstår att testa om detta att «beröra sig själv» - denna beröring - denna längtan efter det nära snarare än det egna o s v inte forutsätter en relationsmodell som omöjligt kan förvandlas till något slags centrering eller centrism, med hänsyn till att den «självberöring» som hör til den kvinnliga «egenerotiken» tar formen av ett oupphörligt kastande från den (det) ena till den (det) andra (s. 70)

Utifrå dette kan ein følgeleg lesa det avsluttande diktet i Lillegravens samling som ei skildring av eit, moglegvis første, møte med eigen seksualitet. Utan med det å ha sagt at dette er ei lesing som byr seg fram som meir rimeleg enn ei meir open, mindre insisterande forståing av diktet som uttrykk for ei nietzscheansk, vitalistisk identitetsforståing, der kjerne og permanens er erstatta av opne og omskiftelege strukturar, av pro-

sessar som legg menneskelivet ope for det ikkje-rasjonelle, for direkte og instinktbaserte impulsar.

Og dette siste, sambandet med vitalismens insistering på livskreftenes direkte innverknad på mennesket, er uansett vårt hovudpoeng i denne artikkelen. Slik kjem denne modernistiske tradisjonen til uttrykk i Lillegraven si diktsamling for barn. Gjennom ei nedtoning, ei alminneleggjering som gjer det mogleg å identifisera seg med livet til den som lever etter vitalistiske impulsar. Dei er omsette til vanleg liv for ei jente i målgruppa ni til tretten år. Og med dette, med denne normaliseringa av noko som for hundre og hundreogfemti år sidan var avantgarde, får ein indirekte auge på eit samfunn som har fylgt etter denne avantgarden. Jenta skal ikkje lenger vera stille og dydig, ho skal vera levande, i kontakt med sin eigen kropp og sine eigne vitale livskrefter.

Litteratur

Andersen, H. O. (1998). Nietzsche og Södergran. *Horisont*, 45(3), 28-37.

Andersen, H. O. (2001). Tid og makt, tid og sannhet. I *Spegelsalen. Artiklar om norsk litteratur* (s. 161-176). Helsingfors: Meddelanden från avdelningen för nordisk litteratur.

Andersen, H. O. (2006). Kolbotnbrev og Nietzsche. I J. M. Sejersted & E. Vassenden (red.), *Norsk litterær årbok 2006* (s. 112-139). Oslo: Det Norske Samlaget.

Andersen, H. O. (2008). Frå Hauges høgsette. I J. M. Sejersted & E. Vassenden (red.), *Norsk litterær årbok 2008* (s. 73-91). Oslo: Det Norske Samlaget.

Birkeland, T., Mjør, I. & Teigland, A-S. (2018) *Barnelitteratur. Sjangrar og teksttypar*. Oslo: Cappelen Damm.

Bjørlo, B. W. (2018). *Ord og bilder på vandring. Bildebøker som gjenskerer dikt og bildekunst*. (Doktoravhandling). Universitetet i Bergen, Bergen.

Fisher-Wirth, A & Street, L.-G. (2013). Editor's preface. I A. Fisher-Wirth & L.-G. Street (red.), *The Ecopoeetry Anthology* (s. xxvii-xxx). San Antonio: Trinity University Press.

Friedrich, H. (1987). *Strukturen i moderne lyrik*. København: Gyldendal.

Gasset, J. O. y (1936). *Vår tids tema*. Stockholm: Natur och kultur.

Gasset, J. O. y (1954). *Kunsten bort fra det menneskelige*. Cappelen's upopulære skrifter. Oslo: Cappelen.

Glotfelty, C. (2015). Literary studies in an age of environmental crisis. I K. Hiltner (red.), *Ecocriticism. The Essential Reader* (s.120-130). London & New York: Routledge,

Hauge, O. H. (1994). *Dikt i samling*. Oslo: Samlaget.

Irigaray, L. (1994). *Könsskillnadens etik och andra texter*. Stockholm & Stehag: Brutus Östling.

Ibsen, H. (2005). *Samlede verker 1877-1899. Bind 3*. Oslo: Kagge.

Lillegraven, R. (2016). *Eg er eg er eg er*. Oslo: Samlaget.

Nietzsche, F. (1990). *Slik talte Zarathustra*. Oslo: Gyldendal.

Nietzsche, F. (1993a). *Afgudernes ragnarok*. København: Gyldendal.

Nietzsche, F. (1993b). *Tragediens fødsel*. Oslo: Pax.

Nietzsche, F. (1994). *Moralens genealogi*. Oslo: Gyldendal.

Parland, S. (2010). *Gnatto pakpak*. Söderströms: Helsingfors.

- Prøysen, A. (2014). *Viser og dikt 1. 1932-1953*. Oslo: Musikk-Husets forlag.
- Røskeland, M. (2018). Natur i litteraturen. Økokritisk litteraturundervisning med døme frå diktsamlinga *Eg er eg er eg er*. I K. Kverndokken (red.), *101 litteraturdidaktiske grep - om å arbeide med skjønnlitteratur og sakprosa* (s. 39-56). Bergen: Fagbokforlaget/Landslaget for norskundervisning.
- Skaret, A. (2015). Alf Prøysens sanglyrikk for barn illustrert. I A. Skaret (red.), *Barnelyrikk: En antologi* (s. 125-139). Vallset: Oplandske bokforlag.
- Strunge, M. (1985) Sagt av Strunge. I M. Strunge & A.-M. Mai, *Mai Strunge. Samtaler m.m. mellom Anne-Marie Mai og Michael Strunge* (s. 101-116). København: Borgen.
- Södergran, E. (1990). *Dikter och aforismer. Samlade skrifter 1*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Thyssen, O. (1987). *Påfuglens øjne*. København: Rosinante.
- Uppdal, K. (1919). *Elskhug*. Kristiania & København: Gyldendal.
- Vandvik, E. (1963). *Blant gudar på Olymp*. Oslo: Samlaget.
- Vassenden, E. (2012). *Norsk vitalisme. Litteratur, ideologi og livsdyrking 1890-1940*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Westerås, L. E. (2010). *Vilja på handletur*. Tromsø: Margbok.
- Ørjasæter, K. (2018). *Barne- og ungdomslitteratur*. Oslo: Samlaget.

Fotnoter

- 1 «The term 'ecopoetry' has come into use to designate poetry that in some way is shaped by and responds specifically to [...] the burgeoning environmental crisis» (Fisher Wirth & Street, 2013, s. xxviii).
- 2 For meir utbygde analysar av Naar vi døde vaagner og Kolbotnbrev i høve til Nietzsche, sjå Andersen (2001; 2006).
- 3 For nærmare utlegging av sambandet mellom Seint rodnar skog i djuvet og Nietzsche, sjå Andersen (2008).

Hadle Oftedal Andersen

Hadle Oftedal Andersen er filosofie doktor, lektor i norsk og dosent i nordisk litteratur ved Helsingfors universitet. Han har publisert ei rad artiklar og bøker om litterære emne, først og fremst norsk og nordisk lyrikk. Lesingane tar gjerne utgangspunkt i filosofi, psykologi og tilstøytande tankestradisjonar. Seinaste bok: *Bygdemodernisme – Tarjei Vesaas og dei ytste ting* (2015). Eit av Andersens sentrale forskingsfelt den seinare tida har vore lyrikk for barn og unge, med artiklar og konferansebidrag om Tarjei Vesaas, Hanne Bramness, Einar Økland, Olav H. Hauge og Halfdan Rasmussen.

VITENSKAPELIG REDAKSJON NORSKLÆREREN 2020

LEDER

Jonas Bakken, Universitetet i Oslo.
Førsteamanuensis ved Institutt for lærerutdanning og skoleforskning, UIO.
Jonas.bakken@ils.uio.no

MEDLEMMER

Jon Smidt, NTNU
Professor emeritus i norskdidaktikk,
avdeling for lærer- og tolkeutdanning.
jon.smidt@ntnu.no

Lars Anders Kulbrandstad, Høgskolen i Innlandet.
Professor I norsk ved Institutt for humanistiske fag.
lars.kulbrandstad@inn.no

Dagrun Skjellbred, Universitetet i Sørøst-Norge.
Professor emerita ved Universitetet
i Sørøst-Norge.
dagrun.skjellbred@usn.no

Arne Johannes Aasen, Skrivesenteret Trondheim, NTNU.
Senterleder ved Nasjonalt senter for skriveopplæring og skriveforskning.
arne.j.aasen@ntnu.no

Nina Goga, Høgskulen på Vestlandet.
Professor ved Institutt for språk, litteratur,
matematikk og tolking.
nina.goga@hvl.no

På med nye lesebriller: Les verda!

Tonje Vold si nye bok, *Å lese verden. Fra imperieblikk og postkolonialisme til verdenslitteratur og økokritikk*, er ei bok som har spenstige ambisjonar. I føreordet seier ho at ho vil «... løfte fram hvordan litteratur kan leses mot en hjemlig og en global horisont. Et viktig utgangspunkt er troen på litteraturens etiske, politiske og eksistensielle potensialer.» (Vold, s. 11-12). Ho seier vidare at det er avgjerande å lese på tvers av nasjonar og kontinent «... for å lese verden - og forstå sin egen plass i den.» (Vold, s. 12). Greier boka hennar å overtyde oss om at dette stemmer? Og er dette ei bok for norsklærarar?

Det umiddelbare svaret på det fyrste spørsmålet er ja. *Å lese verden* er ei innføring i postkolonialisme, ei litteraturteoretisk retning mange av oss berre har eit overflatisk forhold til. Vi har lese litt av Said, og vi kan nikke gjenkjennande når nokon nemner namn som Spivak. Men der stoppar det ofte. Difor er teorikapittelet særskilt velkomme, og lesaren får ein fin kombinasjon av historietime og teoretisk oppdatering. Vi vert kjent med, i norsk samanheng relativt ukjente namn som Senghor og Césaire, og det er både nyttig og spennande. Vold viser oss kva «négritude» går ut på, men kjem også inn på «hvithetsstudier», feministisk tenking og afrikansk målstrid (!). Ho konkluderer det teoretiske kapittelet med ei optimistisk erklæring: «Litteraturforskernes valg av språk, temaer og litterære verk gir ulike muligheter til å påvirke samfunnet - og andre verden.» (Vold, s. 157). Og etter historietimen ho har gitt oss lesarar, kan vi ikkje anna gjere enn å nikke og vere einige med ho i det.

Eit anna teoretisk kapittel i boka handlar om verdslette-

ratur. Med Volds egne ord dreier det seg om spørsmål som «Er det et system for verdenslitteraturen - og hvordan har det utviklet seg? Hvordan utvikler og former litteraturen seg i et internasjonalt eller globalt miljø, og hva kan vi lære av det?» (Vold, s. 340). Her får vi ei rekkje meir eller mindre kanonkritiske tilnærmingar til dette med å dele opp litteraturen og skaffe seg oversikt. Fascinerande teoretikarar som Moretti (som har laga ganske artige kart over litteraturen, ser det ut til) og Casanova (som tydelegvis er noko nærsynt og tykkjer sitt eige heimland, Frankrike, er verdslette- turens navle) vert presentert og diskutert. Mykje av dette er litteratursosiologisk vinkla, og nett her etterlyser eg eit estetisk perspektiv. Kunne det ikkje vore interessant å setje dette opp mot til dømes Harold Bloom, om ikkje anna enn for å skape ein kontrast?

I dei andre kapitla i boka er Vold nærmare på litteraturen, som oftast skjønnlitteraturen og romanen, og tek oss med på både (ny)lesingar av klassikarar og heilt ferske verk. I det fyrste kapittelet gir ho oss eit slags 101-kurs om omgrepet «imperieblikket» ved å analysere klassikarane *Robinson Crusoe*, *Mørkets hjerte* og *Den afrikanske Farm*. I kapittel 3 les ho afrikanske romanar, og startar med Chinua Achebes *Mønsteret rakner* og endar opp med Njabulo S. Ndebeles *The Cry of Winnie Mandela* frå 2003. Her fokuserer Vold på ulike typar avkoloniseringstematikk, og på sitt beste er dette eit kapittel som skaper leselyst. Kven kan vel unngå å gripe til Kindle-en og søke opp Ndebele etter å ha fått forklart at det er ein metafiktiv kollektivroman der Winnie Mandela er ein av fire kvinnelege hovudpersonar, og at